

ПРЯМИЙ УМИСЕЛ ЯК ФОРМА ВИНИ РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ DIRECT PURPOSE AS A FORM OF GUILT DIVULGING OF STATE SECRETS

Усов Д.С.,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена висвітленню сутності та змісту вини розголошення державної таємниці. Проаналізовані наукові підходи до визначення вини розголошення державної таємниці. Автор наголошує на тому, що вина розголошення державної таємниці виступає у формі прямого умислу.

Ключові слова: вина, форма вини, умисел, прямий умисел, склад злочину, розголошення державної таємниці.

Статья посвящена анализу сущности и содержания вини разглашения государственной тайны. Проанализированы научные подходы к определению вини разглашения государственной тайны. Автор отмечает, что вина разглашения государственной тайны выступает в форме прямого умысла.

Ключевые слова: вина, форма вини, умысел, прямой умысел, состав преступления, разглашение государственной тайны.

Article is devoted to the nature and content of guilt disclosure of state secrets. Scientific approaches to determining fault disclosure of state secrets. The author states that the disclosure of state secrets wine appears in the form of direct intent.

Key words: wine, a form of guilt, intent, direct intent crime, disclosure of state secrets.

Постановка проблеми. Вина, являючи собою психічне ставлення осудної особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння, а в злочинах з матеріальним складом – і до його наслідків у формі умислу або необережності, є основною, обов'язковою ознакою будь-якого складу злочину. Досліджуючи проблеми суб'єктивної сторони злочину, Р.В. Вереша наголошує на тому, що домінуючою в теорії кримінального права України є психологічна концепція вини, з позицій якої і дається визначення цього поняття у ст. 23 КК України [1, с. 40]. Враховуючи викладене вище перед нами постало питання: в якій формі проявляється психічне ставлення особи до вчинюваного нею розголошення державної таємниці?

Стан дослідження. Необхідно наголосити на тому, що проблемою вини в кримінальному праві переймалась велика кількість науковців. Серед яких доречно виділити Р.В. Верешу [2], П.С. Дагеля [3], Р.І. Міхєєва [3], Г.А. Злобіна [4], Б.С. Нікіфорова [4] та В.А. Ломаку [5], але наукових робіт з проблеми визначення вини при розголошенні державної таємниці не так багато. Серед тієї невеликої кількості науковців, що займалися безпосереднім аналізом даного питання, тобто змісту та сутності вини при розголошенні державної таємниці, можливо виділити лише Т.Р. Сабітова [6, с. 59–62], але і він проводив своє дослідження в межах кримінального законодавства Російської Федерації. Всі інші науковці зверталися до цієї проблеми лише в межах аналізу кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за розголошення державної таємниці. Саме тому, враховуючи викладене вище, **метою** цієї статті є теоретична розробка проблеми визначення змісту та сутності вини при розголошенні державної таємниці.

Виклад основного матеріалу. В кримінально-правовій науці проблема вини на загальнотеоретичному рівні досліджена доволі досконало і в своїх положеннях знайшла єдність поглядів переважної більшості науковців. Поняття вини складається з певного переліку елементів вини, а саме: змісту вини, форми вини та ступіні вини.

Як наголошує Л.М. Кривоченко, зміст вини, це перший найбільш важливий елемент у понятті вини. Проте, сам по собі, він не дає повної характеристики вини. Для цього необхідно виділити і дати характеристику інших елементів. Серед них слід виділити її соціальну сутність. Вина завжди категорія соціальна. Ця властивість знаходить свій прояв у негативному, або зневажливому ставленні особи, яка вчинила злочин, до тих соціальних благ, інтересів, цінностей, що охороняються кримінальним законом. Тому вина особи оцінюється негативно і засуджується правом [7, с. 66]. Важливе значення мають і такі елементи, як форма і ступінь вини. Форма вини – це визначена в кримінальному законодавстві сукупність конкретних ознак свідомості і волі особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння. В

поєднанні таких ознак і знаходить вираження психічне ставлення особи до діяння і його наслідків. Кримінальний кодекс України виділяє дві форми вини – умисел (ст. 24 КК України) та необережність (ст. 25 КК України).

Однією з форм вини, як ми вже раніше наголошували, виступає умисел. В ч. 2 та 3 ст. 24 КК України законодавець визначає розуміння двох видів умислу, а саме: прямого і непрямого.

Що стосується наукового підходу до цієї проблеми, то в теорії кримінального права чітко сформувалась точка зору з приводу основного змісту умисної форми вини. Вона розглядається через встановлення трьох ознак, які характеризують психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння і його наслідків:

- усвідомлення особою суспільної небезпеки свого діяння;
- передбачення особою його суспільно небезпечного наслідку або наслідків;
- бажання настання таких наслідків або свідоме припущення їх настання.

Перші дві ознаки, в наслідок того, що вони визначають процеси, які відбуваються у психіці особи, утворюють інтелектуальний момент умисної форми вини. А третя ознака, тобто безпосередньо саме бажання, або припущення настання наслідків, характеризує вольову сферу особи та утворює вольовий момент умислу.

Аналізуючи проблемні питання форми вини та спираючись на положення, відповідно до якого вона виступає, як певний зв'язок об'єктивного і суб'єктивного в злочині, К.Ф. Тихонов, наприклад, наголошує на тому, що форма вини, в певній мірі, залежить від законодавчої конструкції складу злочину і характеру об'єктивної сторони [8, с. 94].

Враховуючи той факт, що розголошення державної таємниці належить до числа злочинів з формальним складом, у нас існує потреба, в межах статті, з'ясувати відповідь на питання про зміст вини при вчиненні злочинів з формальним складом. Необхідно наголосити на тому, що в теорії кримінального права існують різні точки зору щодо цієї проблеми.

На нашу думку, чітку і обґрунтовану позицію займає О.І. Рарог. Він доходить переконливого висновку про те, що при вчиненні злочину з формальним складом, зміст умислу завжди полягає в усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваної дії й у бажанні вчинити цю дію. Такий умисел є прямим, і тільки він притаманний умисним злочинам, що мають формальний склад. Такі злочини не можуть вчинятися з непрямым умислом, вольовий зміст якого у вигляді свідомого припущення законом пов'язаний винятково із суспільно небезпечними наслідками, що входять в об'єктивну сторону тільки матеріальних складів [9, с. 39].

Спираючись на викладені вище теоретичні підходи до з'ясування змісту вини та її форми в формальних складах злочину, розглянемо форму вини розголошення державної таємниці.

Проаналізувавши окремі навчальні та наукові джерела, які надають кримінально-правову характеристику складу злочину розголошення державної таємниці, ми з'ясували певну річ, а саме: науковці визначаючи форму вини суб'єктивної сторони злочину характеризували її, як умисну, так і необережну, при цьому умисел виділяли, як прямий, так і непряний, а необережність – злочинну недбалість та злочинну самовпевненість. Такої точки зору дотримуються О.С. Володарська, О.С. Пироженко [10, с. 422] і Л.М. Кривоченко [11, с. 416]. Так, наприклад, М.Й. Коржанський зазначає, що суб'єктивно розголошення державної таємниці може бути умисним (при похвалі, намірі виказати свою поінформованість) і необережним, необачним [12, с. 514].

Всі ці точки зору, принаймні, викликають певне здивування. Але ж позиції цих науковців, м'яко кажучи, не відповідають теоретичним основам кримінального права, а саме: при формальному складі злочину – умисел прямий, необережна форма вини тільки в матеріальних складах злочинів, тобто при обов'язковості наявності суспільно небезпечного наслідку. Як ми вже раніше наголошували, об'єктивна сторона складу злочину розголошення державної таємниці має формальний вигляд. Тобто вина в такому випадку повинна виступати у формі прямого умислу.

Враховуючи зазначене вище, ми вважаємо за доцільне проаналізувати зміст форми вини розголошення державної таємниці і зробити остаточні висновки. Досліджуючи форму вини розголошення державної таємниці не можливо не спиратися на аналіз інтелектуального і вольового моментів вини. Це пов'язано з тим, що вони утворюють основний зміст взагалі вини і безпосередньо того чи іншого виду умислу.

Не вдаючись до теоретичного обґрунтування інтелектуального моменту прямого умислу, наголосимо на тому, що це усвідомлення і передбачення суб'єктом об'єктивних ознак складу злочину, а саме: відображення в психіці особи фактичної і юридичної сторін злочинного посягання. Усвідомлення фактичних ознак об'єкта відбувається при розголошенні державної таємниці шляхом усвідомлення, по-перше, ознак об'єктивної сторони і, по-друге, предмету злочинного посягання. Це обумовлено тим, що суспільно небезпечне діяння та предмет злочинного посягання (державна таємниця) при розголошенні державної таємниці доступні безпосередньому сприйняттю, внаслідок чого суб'єкт концентрує свої інтелектуальні зусилля, в першу чергу, на зазначених об'єктивних ознаках. Вчиняючи дії по розголошенню державної таємниці, суб'єкт злочину усвідомлює фактичну сторону вчинюваних ним дій, а саме: те, що він посягає на режим державної таємниці, тобто встановлений згідно з вимогами відповідних актів законодавства єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці, що забезпечує безпеку держави. Але, в той же час, необхідно зазначити, що інтелектуальна сторона психічної діяльності суб'єкта не може бути обмеженою лише усвідомленням фактичних ознак вчиненого діяння. З цього приводу, свого часу Б.С. Утевський стверджував, що свідомість винного при умислі повинна охоплювати не тільки об'єктивну сторону складу вчинюваного ним злочину, а й інші елементи складу даного злочину, зокрема і характер об'єкта злочину [13, с. 193]. Тобто, у випадку з розголошенням державної таємниці, суб'єкт злочину повинен чітко усвідомлювати зміст об'єкта свого посягання, а саме – єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці.

Питання про усвідомлення суб'єктом суспільно небезпечного характеру розголошення державної таємниці нерозривно пов'язане із проблемою про необхідність усвідомлення протиправності вчинюваних нею дій. Ми

поділяємо позицію тих учених, що не відносять усвідомлення протиправності до обов'язкових ознак умислу. Це насамперед впливає із змісту умислу (ст. 24 КК): законодавець не включає в його характеристику таку ознаку, як усвідомлення особою протиправності діяння. Тим більше це відповідає і положенню ст. 68 Конституції України, відповідно до якої незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності (тобто не вимагає усвідомлення протиправності).

Що стосується передбачення суспільно небезпечних наслідків, то в цьому випадку мова йде про те, що в свідомості особи, яка розголошує державну таємницю, повинно скластися певне уявлення про можливість або неминучість наслідків свого діяння. При цьому передбачення носить відповідно конкретний характер. А саме: особа чітко уявляє розвиток причинного зв'язку, тобто те, що саме від її конкретного діяння (розголошення) настають або можуть настати конкретні суспільно небезпечні наслідки (ознайомлення з інформацією, що складає державну таємницю іншої особи).

Таким чином, викладене дає можливість сформулювати інтелектуальну ознаку прямого умислу при розголошенні державної таємниці, як усвідомлення особою того, що вона вчиняє дії по розголошенню державної таємниці, а також, передбачає настання, або можливості настання суспільно небезпечних наслідків, що полягають у отриманні особами, що не мають доступу до державної таємниці, інформації, яка містить в собі державну таємницю.

Отже, усвідомлення особою суспільної небезпечності вчинюваного нею діяння є складовою інтелектуального моменту умислу. Однак характеристика прямого умислу при розголошенні державної таємниці не вичерпується лише розглядом його інтелектуальної ознаки, оскільки остання нерозривно пов'язана із вольовим ставленням до вчиненого.

Як ми вже наголошували раніше, вольовий момент прямого умислу полягає в бажанні суб'єкта злочину в настанні передбачених конструкцією кримінально правової норми наслідків. В той же час, формальні склади злочинів, до яких, до речі, відноситься і розголошення державної таємниці, відповідно до конструкції своєї об'єктивної сторони не передбачають настання суспільно небезпечних наслідків.

У випадку вольового ставлення особи до наслідків розголошення державної таємниці, ситуація не виходить за межі загально теоретичного розуміння даного питання. Тому при розголошенні державної таємниці вольове ставлення суб'єкта встановлюється не до наслідків суспільно небезпечного діяння, а безпосередньо до самого діяння. Встановлення вольового ставлення суб'єкта злочину саме до вчинюваного ним діяння, а не до наслідків цього діяння, більш повно і чітко відображає зміст злочинної поведінки в формальних складах злочинів. В цих випадках воля людини мобілізована на вчинення дій, що є об'єктивно небезпечними. В такому вигляді свідомість суб'єкта і сприймає діяння як бажаний результат. Як зазначав О.І. Парог, для особи, що діє, дія завжди бажана [9, с. 39]. Крім того, бажання вчинювати діяння постає перед суб'єктом злочину не як певна самоціль, а як розрахунок на конкретний результат, який вона прагне досягти.

Підводячи підсумок викладеному вище, можливо зробити висновок про те, що вольовий момент умислу при розголошенні державної таємниці являє собою бажання суб'єкта вчинити дії, що пов'язані з незаконним обнародуванням відомостей, які містять державну таємницю, внаслідок чого ці відомості стали надбанням сторонніх осіб. Тобто, встановлення того факту, що особа, усвідомлюючи фактичні ознаки і суспільно небезпечний характер діяння, бажала його вчинення, є достатнім для констатації прямого умислу, що характеризує розголошення державної таємниці.

Особа усвідомлює небезпеку розголошення державної таємниці, передбачає настання наслідків такого розголошення, а саме: витік інформації, та бажає настання таких наслідків, тобто того, щоб інформація стала відома іншим особам.

Непряний умисел, при цьому, не може існувати так, як його ознака, що пов'язана з бажанням настання наслідку діяння повинна носити характер передбачуваності та припущеності, що в свою чергу в цьому випадку не можливо.

Іншими словами, особа розголошуючи державну таємницю, по-перше, усвідомлює суспільно небезпечний характер цього діяння. По-друге, особа передбачає його,

тобто діяння, суспільно небезпечні наслідки, а саме – факт доступності інформації, що складає державну таємницю, іншим особам, які, до речі, не мають на це право. І по-третє, особа бажає настання наслідків цього діяння, а саме того, щоб інформація, яка становить державну таємницю, стала відома третім особам.

Висновки. Підводячи підсумок викладеному вище матеріалу, ми наголошуємо на тому, що розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків може здійснюватись тільки з виною у формі прямого умислу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вереша Р.В. Вина (коментар до ст. 23 КК України) / Р.В. Вереша // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 3 (16). – С. 39-45.
2. Вереша Р.В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України / Р.В. Вереша. – К. : Атіка, 2005. – 224 с.
3. Дагель П.С., Михеев Р.И. Теоретические основы установления вины: Учебное пособие / П.С. Дагель, Р.И. Михеев ; науч. ред.: Резниченко И.М. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1975. – 168 с.
4. Злобин Г.А., Никифоров Б.С. Умысел и его формы / Г.А. Злобин, Б.С. Никифоров. – М. : «Юридическая литература», 1972. – 264 с.
5. Ломако В.А. Зміст умислу і його види: Текст лекцій / В.А. Ломако. – Харків : Юрид. ін-т, 1991. – 16 с.
6. Сабитов Т.Р. Квалификация разглашения государственной тайны (ст. 283 УК РФ) по форме вины / Т.Р. Сабитов // Уголовное право. – 2007. – № 4. – С. 59-62.
7. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
8. Тихонов К.Ф. Субъективная сторона преступления. Проблема социального содержания вины в советском уголовном праве / К.Ф. Тихонов. – Саратов : Приволжск. Кн. Изд-во, 1967. – 104 с.
9. Рарог А.И. Вина и квалификация преступлений: Учебное пособие / А.И. Рарог. – М. : ВЮЗИ, 1982. – 63 с.
10. Кримінальне право України. (Особлива частина) : підручник / Кол. авторів А.В. Байлов, О.А. Васильєв, О.О. Житний, та ін. ; за заг. ред. О.М. Литвинова; наук. ред. серії О.М. Бандурка. – Харків : Вид-во ХНУВС, 2011. – 572 с.
11. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
12. Коржанський М.И. Кваліфікація злочинів : навчальний посібник. Видання 2-ге. – К. : Атіка, 2002. – 640 с.
13. Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский. – М. : Госюриздат, 1950. – 319 с.

УДК 343.8

ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ PARTICULARS OF REMISSION WITH PROBATION TO A PERSON CONVICTED OF A CRIME IN THE SPHERE OF MEDICAL ACTIVITY

Чеботарьова Г.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри спеціальних правових дисциплін
Кримського економічного інституту
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

В статті розглядаються питання звільнення від відбування покарання з урахуванням специфіки злочинів, які посягають на правопорядок в сфері медичної діяльності, а також ефективність застосування випробування для досягнення юридичного виправлення суб'єктів, які допустили кримінально карані правопорушення в цій сфері.

Ключові слова: злочин, медична діяльність, звільнення від покарання, випробування.

В статье рассматриваются вопросы освобождения от отбывания наказания с учетом специфики преступлений, посягающих на правопорядок в сфере медицинской деятельности, а также эффективность применения испытание для достижения юридического исправления субъектов, совершивших уголовно-наказуемые правонарушения в этой сфере.

Ключевые слова: преступление, медицинская деятельность, освобождение от наказания, испытание.

The paper reviews the particulars of remission with probation with specific crimes in the sphere of medicine and efficacy the probation for legal reformation of the criminal.

Key words: crime, medical activity, exemption from punishment, test.

Забезпечуючи кримінально-правову охорону різних сфер суспільних відносин держава застосовує не лише засоби, що передбачають репресивний вплив на осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів (засудження, примушування відбутти покарання), але й повне або часткове звільнення таких суб'єктів від кримінальної відповідальності чи від покарання. При цьому в сучасних умовах застосування норм про таке звільнення стало одним із самостійних напрямків кримінальної політики. Тому не випадково проблеми звільнення від покарання привертали й привертають увагу багатьох українських та зарубіжних науковців (зокрема, Л.В. Багіря-Шахматова, М.І.

Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.А. Ломаки, А.А. Музики, В.В. Скибицького, Ю.М. Ткачевського, С.С. Яценка та інших).

Необхідно відзначити, що останнім часом у кримінально-правових дослідженнях увага звертається не лише на загальнотеоретичні проблеми інститутів звільнення від кримінальної відповідальності чи від покарання, але й на особливості такого звільнення з урахуванням специфіки (видів) злочинів, за вчинення яких воно застосовується [1, с. 162-165; 2, с. 6]. Тому метою даної статті є спроба визначити особливості змісту підстав застосування одного з видів звільнення від покарання до осіб, винних у посяганні на правопорядок в сфері медичної діяльності (від-